

MIȘCAREA ISIHASTĂ DIN SECOLUL AL XIV-LEA
ȘI COMBATEREA EREZIILOR VREMII

Adrian Gh. PAUL

Preot conferențiar univ. dr. habil.
Adrian-Gheorghe PAUL

MIȘCAREA ISIHASTĂ
DIN SECOLUL AL XIV-LEA
ȘI COMBATEREA EREZIILOR VREMII

Editura Mitropolia Olteniei

Preot conferențiar univ. dr. habil.
Adrian-Gheorghe PAUL

MIȘCAREA ISIHASTĂ DIN SECOLUL AL XIV-LEA
ȘI COMBATEREA EREZIILOR VREMII

Preot conferențiar univ. dr. habil.
Adrian-Gheorghe PAUL

MIȘCAREA ISIHASTĂ
DIN SECOLUL AL XIV-LEA
ȘI COMBATEREA EREZIILOR VREMII

VOLUM TIPĂRIT CU BINECUVÂNTAREA
ÎNALTPREASFINȚITULUI
† **DR. IRINEU,**
ARHIEPISCOPUL CRAIOVEI
ȘI MITROPOLITUL OLTENIEI

Editura Mitropolia Olteniei
Craiova, 2023

Referenți științifici:

Î.P.S. dr. IRINEU POPA, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei

Pr. Prof. univ. dr. habil. Nicolae-Răzvan STAN, Decanul Facultății
de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova

Pr. Prof. univ. dr. habil. Ștefan ILOAIE, Universitatea Babeș-Bolyai,
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca

Pr. Prof. univ. dr. habil. Ștefan FLOREA, Universitatea Valahia,
Facultatea de Teologie Ortodoxă din Târgoviște

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PAUL, ADRIAN-GHEORGHE

Mișcarea isihastă din secolul al XIV-lea și combaterea ereziilor vremii /

pr. conf. univ. dr. habil. Adrian-Gheorghe PAUL; volum tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului dr. **Irineu**, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei. – Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2023

ISBN 978–606–731–132–7

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	7
LISTA ABREVIERILOR.....	13
INTRODUCERE.....	15
MIȘCAREA ORTODOXĂ ISIHASTĂ – LOCUL, ROLUL ȘI IMPORTANȚA EI ÎN BISERICA ȘI SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ	23
1. Noțiunea de <i>isihasm</i> . Abordări creștin-ortodoxe.....	25
2. Despre originile isihasmului răsăritean.....	32
3. Detalii despre rugăciunea isihastă sau <i>rugăciunea inimii</i> în Ortodoxie.....	77
3.1. „Metode” concrete ale <i>rugăciunii lui Iisus</i>	86
3.2. Legătura dintre rugăciunea isihastă și lucrarea neptică: atitudine ascetică ortodoxă necesară.....	100
4. Despre <i>invocarea</i> în rugăciune a Numelui lui Iisus – așa-zisa „metodă” isihastă.....	106
ISIHASMUL BIZANTIN AL SECOLULUI AL XIV-LEA – SFINȚII ISIHAȘTI: MONAHUL-ATHONIT GRIGORIE PALAMA ȘI UMANISTUL-LAIC BIZANTIN NICOLAE CABASILA.....	121
1. Linii biografice despre epoca, viața și activitatea sfântului Nicolae Cabasila.....	121
2. Două personalități duhovnicești remarcabile ale secolului al XIV-lea: legătura dintre sfinții Nicolae Cabasila și Grigorie Palama.....	167
MIȘCAREA ERETICĂ MESSALIANĂ ȘI COMBATEREA EI	241
1. Descrierea contextului apariției și răspândirii messalianismului.....	242
2. Poziția ortodoxă față de doctrina eretică messaliană în punctele ei esențiale.....	264
2.1. <i>Conlocuirea</i> păcatului cu harul divin în inima celui botezat.....	268
2.2. Eficacitatea / <i>Ineficacitatea</i> Tainei Sfântului Botez.....	325
2.3. Eficacitatea exclusivă a rugăciunii.....	354
2.4. Starea de <i>nepătimire</i> ca efect al rugăciunii și al iubirii creștine.....	379
ÎN LOC DE CONCLUZII.....	407
BIBLIOGRAFIE.....	411

PREFAȚĂ

Lucrarea de față prezintă o profundă meditație teologică, cu conținut doctrinar, spiritual, mistic și mistagogic asupra unor întrebări existențiale cu privire la sensul real și profund al vieții noastre creștinești trăite în Mântuitorul Iisus Hristos, prin „gustarea” Celui Bun în hrana cea îndestulătoare a rugăciunii curate a minții coborâte în inimă care aduce în suflet liniștirea profundă, curăția de patimi ori starea de isihie duhovnicească. Este vorba despre o teză de cercetare susținută de către Părintele conferențiar univ. dr. Adrian-Gheorghe PAUL, specialist pe Teologie Morală și Spiritualitate Ortodoxă, cadru didactic universitar titular de peste 20 de ani în cadrul Departamentului de Teologie Ortodoxă „Justinian Arhiepiscopul” din Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, ce a fost prezentată drept teză de obținere a *abilitării doctorale* în cadrul Școlii noastre doctorale „Sfântul Nicodim” a Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova, la finele anului 2022, decretat în Patriarhia Română *Anul omagial* al Părinților Isihaști: Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama și Sfântul Paisie de la Neamț. Lucrarea în sine se integrează perfect în tematica generală și larg dezvoltată a expunerilor teologice din perioada anului comemorativ-omagial din sânul Bisericii noastre și se axează pe dorința autorului de a evidenția rolul și importanța majoră pe care l-a avut în istoria vieții și manifestării Spiritualității întregii Biserici a Răsăritului mișcarea duhovnicească a isihasmului ortodox, cu aplecare atentă asupra secolului al XIV-lea din Bizanțul ortodox de dinaintea căderii Constantinopolului sub stăpânirea turco-otomană.

Dovedindu-se un fin cunoscător al mișcării isihaste, ca unul care a scris de mai mulți ani despre integrarea isihasmului în originalitatea vieții și expunerii doctrinare a Ortodoxiei răsăritene, cu contribuția mai multor personalități duhovnicești de prestigiu ale Ortodoxiei, în general, și ne referim aici la teza de doctorat a Cucerniciei sale despre *Personalitatea duhovnicească și învățătura ascetico-mistică a Sfântului Macarie Egipteanul* (apărută în 2005 la Editura Presa Universitară Clujeană), precum și *Viața, activitatea și învățătura*

ascetico-mistică a Sfântului Diadoh al Foticeei (apărută la Editura Risoprint din Cluj-Napoca în 2015), să nu mai vorbim de impresionanta aplecare asupra evidențierii rolului pe care-l are inima în spiritualitatea creștin-răsăriteană din volumul bine îngrijit, intitulat *Inima – „locaș al Duhului Sfânt” în Spiritualitatea Răsăriteană* (apărută la Editura Mega din Cluj-Napoca în 2007), dar cu multe referințe apreciable la alte personalități duhovnicești, precum: Sfinții bizantini Grigorie Palama și Nicolae Cabasila din secolul al XIV-lea, în mai multe studii publicate în Reviste recunoscute C.N.C.S.I.S. din țară și străinătate, părintele conferențiar maramureșean Adrian-Gheorghe PAUL ne pune la dispoziție de această dată o sinteză amplă a întregii mișcări ortodoxe a isihasmului răsăritean și, în paralel cu acesta, o expunere aprofundată a mișcării eretice a messalianismului ce s-a format și dezvoltat pe lângă mișcarea isihastă autentică, regăsită chiar în secolul al XIV-lea în perioada dezbaterilor doctrinare și spirituale din Bizanțul ortodox. Aici, autorul, se oprește asupra rolului major pe care-l dețin în apărarea isihasmului autentic ortodox Sfinți isihasți, Grigorie Palama și Nicolae Cabasila. Acestea din urmă sunt personalitățile duhovnicești cele mai recunoscute din timpul acțiunilor și manifestărilor bisericești, Grigorie Palama în prima jumătate, iar Nicolae Cabasila, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, care s-au afirmat în mod deosebit ca apărători ai dreptei credințe ortodoxe, susținători și mărturisitori ai isihasmului sănătos cu toate învățăturile și practicile laico-monahale pe care le învață, pe care l-au susținut și promovat, dovedindu-se a fi mari teologi ai experienței personale și unii dintre cei mai reprezentativi scriitori bisericești din timpul epocii renașterii împăraților Cantacuzino-Paleologi din Bizanț. Inspirați din duhul monahal din Sfântul Munte Athos, unde s-au format și cu care au întreținut relații apropiate, aceste personalități duhovnicești ale vieții Bisericii din Bizanțul secolului al XIV-lea au căutat deopotrivă să promoveze o teologie personală și mistică, tradițională și accesibilă, preocupați fiind amândoi în a descrie contactul inimii curate a omului despățimit în unirea sa cu Dumnezeu, manifestată atât în starea rugăciunii curate, a rugăciunii isihaste (Palama), dar și prin teologia sacramental-mistagogică adânc fundamentată în viața, învățătura și cultul Bisericii (Cabasila), adică o teologie vie axată pe edificarea stării de „făptură nouă” pe care o realizează omul, încă de aici, prin dobândirii rugăciunii curate a inimii, prin împărtășirea harului dumnezeiesc iluminator și îndumnezeitor al Tainelor bisericești, dar mai ales prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos în Dumnezeiasca Euharistie din Sfânta Liturghie a Bisericii.

Pentru a înțelege profund starea chemării noastre la statutul de coparticipanți la mântuire și de dobândire a îndumnezeirii vieții noastre, prezentarea în detaliu a isihasmului ortodox se impune de la sine, iar integrarea mărturisitorilor autentici și originali ai adevărului de credință ortodox în rândul mișcărilor isihaste, ca susținători și promotori ai acesteia, este un deziderat pe care autorul și-l propune să-l evidențieze la fiecare expunere din larga cuprindere a volumului de față. Nu se pierde din vedere nici aplecările minuțioase asupra mișcării eretice messaliene, ceea ce dovedește calități mari pe care le deține autorul, mișcare dizidentă ce a apărut, s-a manifestat și dezvoltat în paralel cu mișcarea ortodoxă isihastă, căutând în cea de-a treia parte a tezei să o definească deslușit ca fiind o mișcare mai mult sectară și cu orientare păguboasă pentru cei care-i împărtășesc doctrina eretică și mijloacele neortodoxe de practică ascetică neadecvată. Din toate cele prezentate, se va putea extrage deslușit adevărul dogmatic fundamental al Bisericii Ortodoxe susținut mereu de isihasmul răsăritean pe parcursul unui mileniu de Creștinism, se vor afla multe informații utile pentru viitoare cercetări asupra epistemologiei noțiunilor specifice teologiei și a aprofundărilor spirituale și ascetice, dar mai ales se va crea o apropiere cu mult drag de cele două mari personalități duhovnicești ale Bisericii din Bizanțul ortodox al secolului al XIV-lea, Sfinții Grigorie Palama și Nicolae Cabasila. Dacă Sfântul isihast Grigorie Palama a formulat sistematic și autentic învățăturile fundamentale ale Bisericii Ortodoxe cu privire la marea taină a Revelației dumnezeiești cu accentul pus pe explicarea distincției indivizibile dintre *esența* incognoscibilă a lui Dumnezeu și *energiile* divine necreate, ori cele despre definirea harului divin necreat și îndumnezeitor, sau chiar explicarea concretă a stării îndumnezeirii omului prin participarea personală și transfiguratoare la însăși viața dumnezeiască intratrinitară, Nicolae Cabasila, ca un bun liturgist ancorat în cultul și viața Bisericii, vine și ne prezintă „amestecul” fără contopire a naturii create cu cea necreată realizată în inima omului, în spațiul sacru dinlăuntrul omului, unde, în Trupul și Sângele Domnului din Sfânta Euharistie, ni se oferă nouă Însăși Viața dumnezeiască și înviată a Fiului lui Dumnezeu întrupat, iar noi, transfigurați și înviați, ne integrăm înnoiți în har în organismul viu și dumnezeiesc al spațiului sacru de pe pământ, în înțelesul de „Trup tainic al lui Hristos”, adică în Biserică înțelegem ca *anticameră* a Împărăției lui Dumnezeu de pe pământ. Iar această doctrină lăsată moștenire Bisericii postbizantine nu are alt scop, decât acela de a depăși, atât concepția ciclică și statică a istoriei, provocată de panteismul grosier materialist, cât și concepția autonomă care consideră istoria și viața

umană ca pe o evoluție biologică sau colectivă, provocată de-o concepție autonomă care a eliminat cu totul pe Dumnezeu din creație. Prin harul îndumnezeitor al Sfintelor Taine și prin „materia” îndumnezeită a Sfintei Euharistii, Dumnezeu deplin și întreg în Iisus Hristos, cu Trupul euharistic înviat și preamărit, este printre noi și în noi, cu scopul ca să devenim „*părtași dumnezeieștii firi*” – după cum se exprimă Sfântul Apostol Petru, adică „*tot ceea ce este El, în afară de ființă*” – zice Sfântul Grigorie Palama.

Cu bucurie sfântă îndemnăm pe toți la lectură bună și mult folositoare pentru suflet. Și dacă e adevărat de ce se spune că o carte este cea mai adecvată daltă care cioplește curățitor mintea umană, cartea ce vă stă înaintea, și pe care o recomandăm cu toată inima bunilor noștri credincioși, stăruie, pe paginile ei întinse, să aducă lămuriri din cele mai de seamă asupra stării rugăciunii curate a inimii, în așa fel încât prin contribuția pe care o aduce la cunoașterea Spiritualității ortodoxe autorul să constituie el însuși o călăuză teologică veritabilă în inițierea și propășirea creștinului dreptmăritor în tradiționala „*viață în Hristos*” trăită la acest nivel. Este vorba despre nivelul unde ne ridică sublim Sfânta Taină a Euharistiei, această dumnezeiască Taină a cuminecării cu Trupul și Sângele Domnului nostru Iisus Hristos, care dă sens vieții duhovnicești și necesității dobândirii stării de isihie lăuntrică și de rugăciune curată, purtând cu sine lumina care le înconjoară pe toate, și le conferă un statut epistemologic de valoare divină, dar mai ales este Taina care îl pune în mod nemijlocit pe cel care o primește în intimitatea „minunii” Învierii lui Hristos. Iar „minunea” nu este alta, decât aceea care se descoperă la Sfânta Liturghie pe Altarul de jertfă: pâinea și vinul liturgic devine Dumnezeiescul Trup și Sfântul Sânge al Domnului, Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, din care dacă „gustă” cineva „*are viață în el*” și e vorba de viața veșnică (cf. Ioan 6, 54). Iată și motivația pentru care semnificația ce revine Euharistiei ori a rugăciunii isihaste se răsfărânge asupra întregului discurs teologic, iar lucrarea de față este însoțită de duhul zilei de Paști. Să fim dar pe deplin încredințați de adevărul că îngemănarea „minunii” cu sărbătoarea nu ne eliberează numai de moartea fizică ori de patimile din noi, ci și de toată suferința ce ne-o provoacă spiritul hedonist și individualist, indiferentist și nu mai puțin ateist al veacului în care trăim, care caută prin toate mijloacele și orientările să ne materializeze tot mai mult. Spiritualizarea sau îndumnezeirea firii umane, fie ea și decăzută, a fost obiectivul înomenirii Fiului lui Dumnezeu și a oricărei lucrări de coborâre a Sa, înviată și preamărită, în noi – permanent și pentru totdeauna. Fiindcă din momentul în care Hristos-Domnul așează în noi temelia vieții

veșnice, din Ziua Învierii, El Însuși adoarme și vestește războiul cel sălbatic al „cărnii”, lupta cea duhovnicească, războiul nevăzut ce se împotrivește „duhului” necredinței și aprinde evlavia cea către Dumnezeu.

Din profunzimea meditației teologice, expusă pe paginile dense ale acestei distinse lucrări, irupe un ultim mesaj, care ar vrea parcă să descopere o finalitate de care este animat aproape peste tot autorul. E sigur, teologia niciodată nu poate fi înțeleasă doar ca un studiu pentru studiu, adresându-se minții, tendința ei în cele din urmă fiind aceea de a se adresa inimii. Rugăciunea cea mai deplină și curată se adresează și trebuie să rămână și să pornească din inimă. Astfel, de pe toate filele cărții se prefigurează un irmos al Învierii pe care-l intuim, regăsit în cele ce cântăm la Sfintele Paști: „*Să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind, cu neapropiată lumină a Învierii*”. De unde „strălucind” dacă nu din noi? Spre încheiere, însă, acest irmos, încununat de finețele sărbătorii Paștilor, care devine treptat stare permanentă a vieții noastre de zi cu zi, devine și un strigăt, iar imnul devine o chemare cum că: „*Hristos a înviat!*” Potrivit Sfântului Nicolae Cabasila, anul acesta (2023) împlinindu-se 700 de ani de la nașterea sa, suntem, așadar, invitați la Masa Domnului: împărțirea cu Sfintele lui Hristos Taine nu înseamnă altceva decât cuminerea din „minunea” Învierii, ajungând astfel dreptmăritorul creștin să cunoască aieva ce sunt Paștile și să mărturisească solemn: „*Văzut-am lumina cea adevărată, luat-am Duhul cel ceresc*”. Dintr-o astfel de inimă, curățită și învăluită în lumina Învierii lui Hristos și plină de Duhul Sfânt prin harul dumnezeiesc prezent în ea, izvorăște și trebuie să se exprime rugăciunea isihastă.

Nu greșim cu nimic afirmând că pe întreg parcursul cărții părintelui profesor Adrian-Gheorghe PAUL întâlnești unul și același duh al sărbătorii, sentimentul luminos al împărțirii tuturor din același sens, care ajunge să umple toată realitatea existenței noastre de adevărul biruinței repurtate de Hristos-Domnul asupra păcatului și a morții. Socotim că lucrarea de față este inspirată de Dumnezeu, prin meditațiile pe care le prezintă după o lungă și minuțioasă aprofundare teologică în duhul spiritualității Bisericii Ortodoxe de Răsărit, și de mult folos pentru mântuirea noastră, motiv pentru care apreciem în mod deosebit activitatea preacucernicieii sale în ogorul Domnului și în școala teologică românească, și-i transmitem arhieresti binecuvântări, precum și tuturor celor ce se vor folosi duhovnicește de această lucrare.

† Î.P.S. Prof. univ. dr. IRINEU-ION POPA,
Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei

VOLUMUL

apare cu binecuvântarea Î.P.S. Părinte **IRINEU ION POPA**
Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei,

cu întreaga contribuție și cu sprijinul financiar al

Asociației

„SOCIETATEA DE STUDII TEOLOGICE ORTODOXE DIN ROMÂNIA”
(S.S.T.O.R.)

(**vezi:** <http://teologie.cunbm.utcluj.ro/sstor.html>)

Adrian Gh. PAUL

MIȘCAREA ISIHAȘTĂ DIN SECOLUL AL XIV-LEA
ȘI COMBATEREA EREZIILOR VREMII